

SREĐIVANJE BISKUPSKOG ARHIVA U ZAGREBU GODINE 1815.

Metod Hrg

Nadbiskupski arhiv u Zagrebu bez sumnje je jedna od najvažnijih privatnih zbirki arhivske građe u ovim našim krajevima. Međutim, ova je građa premalo iskorištena. Vjerojatno zato što je premalo poznata, a možda i zato što arhiv nije potpuno sređen, te mu je građa teže pristupačna za naučne istraživače. Zato će svako proučavanje ovog arhiva biti dragocjen prinos za upoznavanje njegova bogatstva.

U toku povijesti bilo je nekoliko sređivanja građe u njemu. Rad što su ga izvršili Martin Juraj Kovačić i njegov sin Josip Nikola godine 1815. zaslužuje osobitu pažnju, to više što o drugim sređivanjima nemamo direktnih podataka, dok nam je za ovaj rad sačuvan iscrpan prikaz u rukopisu mladog Josipa Nikole.

Ovaj rukopis pod naslovom

MEMORIA SOLENNIS RESTAURATIONIS ARCHIVI
EPISCOPATUS ZAGRABIENSIS A. D. 1815.
JOSEPHI NICOLAI KOVACHICH SENQVICIENSIS¹

sačuvan je u Nadbiskupskom arhivu među protokolima arhiva, bez signature.

Gornji naslov rukopisa nalazi se na koricama, dok je unutra na naslovnom listu naslov nešto opširniji:

MEMORIA SOLENNIS RESTAURATIONIS ARCHIVI
EPISCOPATUS ALMAE ECCLESIAE ZAGRABIENSIS.
ACCEDIT P A R E R G O N DE MEMORABILIBUS CUMPRIMIS
CODICIBUS MANUSCRIPTIS BIBLIOTHECAE EJUSDEM
ECCLESIAE.
CONSCRIPSIT JOSEPHUS NICOLAUS KOVACHICH
SENQVICIENSIS AA. LL. PHILOSOPHIAE DOCTOR.

Rukopis ima 99 stranica teksta u folio formatu, 23,5×37,3 cm. Ispred naslovne strane nalaze se dva prazna lista. Prikaz sređivanja arhiva godine 1815. iznosi se na str. 1—50, a od str. 51—99. naveden je popis ruko-

¹ Dalje u tekstu: MEMORIA

pisnih kodeksa biskupske knjižnice (danas Metropolitanska knjižnica, pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu).

Pregled sadržaja rukopisa:

Ad lectorem benevolum	str. 1—2.
Memoria sollenis restaurationis archivi episcopatus ecclesiae Zagrabiensis	3—46.
Solenni restaurationi archivi episcopatus almae ecclesiae Zagrabiensis MDCCCXV, applausit Franciscus Klohammer (pjesma o restauraciji arhiva u 110 heksametara) ²	47—50.
Parergon de memorabilibus cumprimis codicibus manuscriptis Bibliothecae episcopatus almae cathedralis ecclesiae Zagrabiensis	51—99.

Ovaj *Parergon* (dodatak) iznosi rukopisne kodekse knjižnice i dijeli ih na 21 skupinu:

- I. Codices Bibliorum
- II. Missalia
- III. Breviaria
- IV. Pontificalia
- V. Ceremonialia
- VI. Ritualia
- VII. Antiphonaria
- VIII. Sancti Patres
- IX. Scripturistae
- X. Homiletici
- XI. Theologi
- XII. Juris canonici
- XIII. Juris civili et Hungarici
- XIV. Politici
- XV. Medici
- XVI. Philosophi
- XVII. Mathematici
- XVIII. Historici
- XIX. Philologi
- XX. Diplomatici
- XXI. Miscellanei.

Š. Jurić, spominjući ovaj Kovačićev rukopis MEMORIA, navodi da je »tom spisu na završetku (51—99) dodao poseban popis *svih* (podvukao

² *Franjo Klohammer*, dr filozofije, pijarist. Rodio se 21. 8. 1755. u Bazimu (Ugarska), umro 12. 2. 1831. u Zagrebu. Od 1799. do smrti bio je profesor matematike na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Pod njegovim nadzorom izradili su njegovi daci povijest grada Zagreba »Ichnographia«, koju je g. 1804. posvetio zagrebačkom magistratu. Ne zna se gdje je taj rukopis. Napisao je i govorio mnogobrojne nekrologe o svojim suvremenicima i drugovima. Iz dnevnika biskupa Vrhovca — *passim* — vidi se da je bio dobar znanac biskupov (vidi: Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb 1925, str. 134).

M. H.) tada postojećih metropolitanskih rukopisa³. Međutim, sam Kovačić izričito veli o tome: »Exstant praeterea . . . et plura alia (acta), quae attentionem meam fugissent, nec enim hactenus ob loci angustiam manuscripta a caeteris impressis libris separari poterant«. Svjestan je, dakle, da nije donio potpun popis kodeksa.⁴

1. Martin Juraj i Josip Nikola Kovačić u Zagrebu

Biskup Maksimilijan Vrhovac bilježi u svom Dnevniku⁵ da je Martin Juraj Kovačić došao u Zagreb 19. rujna 1812. Sina mu Josipa Nikolu ne spominje, ali on je bio stalan pratilac očev na njegovu putovanje kroz Ugarsku, Sedmogradsku (Erdelj) i Hrvatsku u njegovoj misiji prikupljanja dokumenata za Nacionalni muzej u Pešti i o insurekciji, te ga je tako dopratio i u Zagreb.⁶ Lijepo primljeni od biskupa Vrhovca, istražuju arhiv Kraljevine Hrvatske, zagrebačke županije, grada i kaptola, te biskupski arhiv, iz kojega su nešto s dopuštenjem biskupa izvadili za Nacionalni muzej⁷. To je prvi dodir Vrhovca s Kovačićem. Koliko je on bio zainteresiran za njegov rad, svjedoči bilješka u Dnevniku da je 8. 10. 1812. čitav dan radio s Kovačićem u biblioteci na pregledavanju rukopisa⁸. Možda su za vrijeme ovog boravka Martina Kovačića u Zagrebu on i biskup bar razgovarali o potrebi da se uredi biskupski arhiv i knjižnica!

Ali ovaj put Kovačići nisu duže boravili u Zagrebu. Već 1. 11. nalazimo ih u Budimu. J. N. Kovačić bilježi⁹ da su iz Zagreba brzo otišli zbog kasne jeseni, odnosno zbog blize zime. — Ovdje je prilika da se ispravi mišljenje M. Despot da »mađžarski historičar Martin Georg Kovačić . . . idućih godina sređuje arhiv i svu građu koja je u njemu«,¹⁰ »da je taj posao započet već ranijih godina«,¹¹ »da je Kovačić stigao u Zagreb na poziv biskupov, sa zadatkom da uredi biskupski arhiv, što je i daljih mjeseci i iduće godine savjesno obavio«¹². Nije Kovačić došao ni na poziv Vrhovčev, ni sa zadatkom da sređuje biskupski arhiv, niti je to sređivanje trajalo 1813. i idućih godina, nego je Kovačić 1812. došao svojim poslom u diplomatskoj misiji Nacionalnog muzeja u Pešti i u vezi s insurekcijskim spisima, a do sređivanja biskupskog arhiva došlo je kasnije, godine 1815, kako će se vidjeti iz daljeg izlaganja.

U istom smislu treba ispraviti navod Š. Jurića da »već u prvim decenijama toga (tj. 19) stoljeća . . . sređuje se Zagrebački dijecezanski arhiv«. Ne u *decenijama*, nego upravo god. 1815, kako i sam Jurić navodi na drugom mjestu govoreći o rukopisu J. N. Kovačića »Memoria . . . a D. 1815«¹³.

³ Š. Jurić, Zbirka inkunabula Metropolitanske knjižnice u Zagrebu. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, VIII/1962, br. 3—4, str. 107—132.

⁴ MEMORIA, str. 93.

⁵ Nadbiskupski arhiv, Acta personalia M. Vrhovac: Diarium II (dalje: DIARIUM).

⁶ O misiji Martina Jurja Kovačića i o boravku u Zagrebu vidi više: I. Filipović, Martin Juraj i Josip Nikola Kovačić u Hrvatskoj 1812—1815, Arhivski vjesnik, IX/1966, str. 273—284. (dalje: Filipović, AV).

⁷ MEMORIA, str. 12.

⁸ Vrhovac, DIARIUM II.

⁹ MEMORIA, str. 12.

¹⁰ M. Despot, Hrvatska početkom XIX stoljeća, Bulletin JAZU, XI/1963, br. 3, str. 111—112.

¹¹ Ib., str. 112.

¹² M. Despot, Kulturno-historijski značaj »Diariuma« Maksimilijana Vrhovca, Bulletin JAZU, Zagreb 1957, br. 1, str. 89—91.

¹³ Š. Jurić, Zbirka inkunabula (kao gore pod 3).

Josip Nikola Kovačić dolazi u mjesecu studenom god. 1813. u Zagreb da studira pravo na Zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji¹⁴. U međuvremenu, nakon odlaska iz Zagreba god. 1812, završio je u Pešti filozofske nauke i 1. 9. 1813. doktorirao (s 15 god. života!). O svom dolasku u Zagreb govori doduše¹⁵ u pluralu: redivimus, suscepi sumus, ali je sasvim sigurno da otac i sin nisu zajedno došli u Zagreb. Vrhovac u Dnevniku bilježi da Martin Kovačić šalje 27. 11. 1814. pismo i 100 for. za sina. — 2. 1. 1815. bilježi da je Martin došao zadnjega dana prošle godine, tj. 31. 12. 1814. Dakle je J. N. Kovačić bio u Zagrebu već prije oca¹⁶, i to na studiju prava, koji će završiti u lipnju 1815. sa 17 godina života.

Kad je Martin Kovačić ponovno došao u Zagreb, ne zaboravljajući na svoju prvotnu misiju, odlučio je da, ponajviše iz zahvalnosti prema biskupu Vrhovcu, sredi spise u biskupskom arhivu i da nekoga pouči tko će arhiv registirati. Najprije je pismeno izložio svoja načela sređivanja biskupu. Ovaj spis se nije sačuvao, ali njegov sadržaj nalazimo u rukopisu Memoria¹⁷. Pošto se biskup složio s predloženim načelima rada, Martin Kovačić je mogao započeti svoj rad na sređivanju 9. 1. 1815¹⁸.

Od siječnja do kolovoza je tekao rad na sređivanju biskupskog arhiva. 12. 10. Josip Nikola završava svoju **Memoria solennis restorationis**. 23. 11. kreću Kovačići iz Zagreba u Varaždin i 10. 12. dolaze u Budim.

2. Sređivanje biskupskog arhiva prije Kovačića

U pripremama za sređivanje ili bar u toku samog posla Martin Juraj se pomno informirao o prijašnjem radu na uređenju i sređivanju biskupskog arhiva. Potanko je s Josipom proučio sačuvane regeste dokumenata s bilješkama uz njih, što ih J. N. Kovačić donosi u svojem rukopisu¹⁹, kao i stanje arhiva i rad u njemu u prošlosti.

Konstatira prije svega da je biskupski arhiv morao nekada imati više dokumenata. To zaključuje po tome što se mnogi spominju u preostalim dokumentima. Tako nedostaju isprave o osnivanju biskupije i sve isprave za idućih stotinu godina. A propale su te isprave zbog raznih uzroka: zbog požara, neprijateljstava, nemara i sl., kao i drugdje²⁰.

U vrijeme dolaska Kovačića u Zagreb biskupski je arhiv bio u neredenom stanju i najvećim dijelom neregistiran. Iz vremena prije 18. stoljeća nije bilo nikakva ostatka bilo kakvog registra (elenha). Spise su čuvali u torbama od konopljina platna, na kojima je bio zapis kojega se dobra ili prava tiču spisi u torbi. Torbe su već bile pocrnjele od starosti. Neke od njih J. N. Kovačić procjenjuje na najmanje stotinu godina starosti²¹.

Prvi se trudio da sistematski sredi biskupski arhiv biskup Juraj Branjug²². On je osobno radio na tom poslu, te je ostavio neke elenhe

¹⁴ Filipović, AV, str. 280.

¹⁵ MEMORIA, str. 12.

¹⁶ DIARIUM.

¹⁷ MEMORIA, str. 12—13.

¹⁸ DIARIUM.

¹⁹ MEMORIA, str. 8—9.

²⁰ O. c., str. 6.

²¹ O. c., str. 7.

²² Juraj Branjug rođen je u Zagorskim Selima 11. 11. 1677. Teološke nauke je studirao u Beču i Bolonji. 1702. g. postao je župnik u Zlataru, a 1708. zagrebački kanonik. G. 1723. imenovan je zagrebačkim biskupom, a potvrđen je u Rimu g. 1728. Brinuo se za

dokumenata, a i primjer kako treba voditi brigu o arhivu. Međutim, on je umro, a rad nije dovršio.

Neposredni njegov nasljednik Franjo Klobušicki (1748—1751) nije za arhiv učinio ništa. Ali drugi Branjugov nasljednik **Franjo Thauszy**²³ mnogo se brinuo za arhiv. Nabavio je god. 1752. za ono doba prikladne ormare za spise, koji su uklonjeni g. 1815. J. N. Kovačić je zabilježio i natpis koji je stajao na ormarima:

FRANCISCUS BALTHASAR THAUSZY EPISCOPUS
ZAGRABIENSIS SERVANDIS APTIUS TUENDISQUE
LITTERARUM MONUMENTIS MDCC POSUIT LIH

On se pobrinuo nadalje za registiranje spisa. Taj je rad vršio od siječnja 1758. arhivar **Franjo Jelenik**. Iz sačuvanih regesta vidi se da je radio vrlo savjesno, ispravljao otprije sačuvane regeste i pisao nove. Tradicija kaže, veli Kovačić²⁴, da je malo radio, da je dapače poremetio već sređene spise samo da može dulje ostati na radu u arhivu. Međutim, Kovačić, procjenjujući težinu i opseg posla prema vremenu provedenom u službi, brani Jelenika i kaže da u 15 mjeseci nije mogao više učiniti, niti je tko smio od njega više očekivati. Zato drži da je biskup morao imati neki drugi razlog da ga otpusti iz službe, a nikako nerad i lijenost, kako hoće tradicija²⁵.

Poslije Thauszyja, za vrijeme biskupa Ivana Paxyja (1771) i Josipa Galjufa (1772—1786) nije ništa učinjeno za arhiv.

Kad se govori o sređivanju **arhiva zagrebačke biskupije** (Archivum episcopatus), Kovačić pod tim arhivom razumije samo onaj dio spremišta dokumenata u kojem se čuvaju »acta, jura et privilegia illius (tj. episcopatus) concernentia«. U taj arhiv po njemu ne spadaju spisi iz **registrature dijecezanske kancelarije**, tj. upravni i sudski spisi dijeceze (biskupije), niti spisi iz **registrature vlastelinske kancelarije**, tj. ekonomski i sudski spisi koji se tiču biskupskih posjeda²⁶. Danas su u Nadbiskupskom arhivu — za razliku od Kovačićeva shvaćanja — obuhvaćeni spisi svih registratura, te je time i pojam i opseg biskupskog arhiva mnogo proširen.

Kovačić zapaža da se u biskupskom arhivu, kako ga on shvaća, našlo vrlo malo spisa Branjugovih nasljednika, dok su u obje registrature spisi sačuvani.

J. N. Kovačić dobro razlikuje arhiv od registrature. U arhivu se čuvaju osnovni spisi o pravima (acta jurium radicalia) i stariji pisani spomenici (vetustiorum scriptorum monumenta), dok se u registraturi čuvaju noviji uredski spisi (acta officiorum recentiora) ili običnim stilom rečeno: tekući spisi (currentia). Napominje da je prije pola stoljeća ova razlika bila gotovo nepoznata²⁷.

osnivanje novih župa i crkava, obnovio je i proširio biskupski dvor. Mnogo je davao za unutarnje uređenje katedrale. 1734. održao je sinodu sa svećenstvom. Umro je 28. 4. 1747. — Vidi: J. Buturac Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944, Zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 17—70.

²³ Franjo Thauszy rođen je u Lipniku g. 1698. U Beču je svršio filozofiju i teologiju, zatim je bio župnik u D. Konjščini i Stenjevcu. G. 1729, postao je zagrebački kanonik, a g. 1751. biskup. Od 1757. g. bio je namjesnik banske časti. Umro je 11. 1. 1769. — Vidi: J. Buturac — kao pod 22.

²⁴ MEMORIA, str. 8; Klohammer u pjesmi MEMORIA, str. 48.

²⁵ O. c., str. 11.

²⁶ O. c., ib.

²⁷ O. c., str. 11.

3. Sređivanje arhiva za vrijeme biskupa Maksimilijana Vrhovca godine 1815.

Kad je Maksimilijan Vrhovac došao na zagrebačku biskupsku stolicu²⁸ uočio je potrebu da se arhiv uredi. Ali zbog javnih poslova i zbog prijenosa arhiva iz Zagreba pred Francuzima nije mogao dosta dugo ništa poduzeti. Kad se sve smirilo, biskup je bio spreman bez obzira na troškove pristupiti uređivanju, registiranju arhiva i pisanju indeksa. Jedina poteškoća bila je što nije imao prikladna čovjeka za rad u arhivu. Malo ima, naime, školovanih ljudi koji bi imali strpljivosti za takav rad koji donosi tek privremenu zaslužbu, a još manje njih koji bi bili vješti starim pismima²⁹.

Upravo u Martinu Jurju Kovačiću i njegovu sinu Josipu Nikoli našao je biskup ljude dorasle toj zadaći. I kad su mu oni za vrijeme svog drugog boravka u Zagrebu³⁰ predložili sređivanje arhiva prema načelima koja mu je iznio M. J. Kovačić, biskup se vrlo rado složio s načinom rada, te je M. J. Kovačić mogao započeti sređivanje 9. siječnja 1815.

Načela sređivanja koja je predložio M. J. Kovačić na odobrenje biskupu:

1. Ne smije se odbaciti ni najmanji ostatak spisa iz arhiva, nego se mora pregledati čitava masa, jer se ne zna gdje može i malen listić unijeti svjetla.

2. Literarni spisi, kao izvještaji, mišljenja (opiniones), rasprave, pjesme i sl., odvojiti će se i nekim redom složiti, uvezati u sveske i uvrstiti među rukopise knjižnice (Metropolitane).

3. Pisma, gotovo sva originalna, pisana zagrebačkim biskupima, kao i pisma biskupa samih i drugih osoba upravljena drugima, razdijeliti će se prema svojim vrstama i kronološki srediti, te uvezati u sveske.

4. Papinske bule i drugi rimski otpisi kao i spisi o jubilejima sačinjavat će zasebnu seriju.

5. Sinodalni spisi i spisi kanonskih vizitacija ići će također u posebne serije.

6. Molbe (libelli supplices) upravljene biskupima i drugim vlastima i osobama uvezat će se zasebno.

7. Articuli Congregationum Regni (saborski članci) složiti će se kronološki.

8. Svi registri dokumenta složiti će se i uvezati u sveske.

9. Svi ostali spisi srediti će se po godinama, mjesecima i danima (kao gore pod br. 3).

²⁸ Maksimilijan Vrhovac rođen je 23. 11. 1752. u Karlovcu. Filozofiju s doktoratom svršio je u Beču, a teologiju s doktoratom u Bolonji. 1784. postao je zagrebačkim kanonikom, 1785. rektorom sjemeništa u Zagrebu, a 1786. rektorom centralnog sjemeništa u Pešti. Imenovan je zagrebačkim biskupom 21. 8. 1787. Posvećen je za biskupa u Požunu 13. 4. 1788, a svečano ustoličen u Zagrebu 16. 5. 1788. Mnogo se brinuo za katedralu, osnovao je nove župe, u dva maha bio je namjesnik banske časti. Vrhovac ide u red najznačajnijih zagrebačkih biskupa. Umro je 16. 12. 1827. — Vidi: J. Buturac — kao pod 22.

²⁹ MEMORIA, str. 11—12.

³⁰ Vidi ovdje naprijed str. 170.

10. Spisi bez oznake datuma (nedatirani) pridodat će se spisima srodnima po sadržaju.

11. Djelomični ostaci spisa sačuvat će se odijeljeno od ostalih spisa dok se ne uspostave u cijelosti (u cjelinu) ili dok se ne utvrdi kamo spadaju.

12. Spisi koje će čitati malo čitača, kao što su ćirilski, glagoljski, turski, židovski, bit će složeni u posebnu seriju³¹.

Kao što se vidi, *osnovna je metoda* u sređivanju *kronološka* i prema njoj je M. J. Kovačić sređivao isprave i spise u tri glavne serije. J. N. Kovačić opravdava kronološku metodu ovako³²:

1. Ako se u jednoj ispravi spominje više posjeda, nema razloga da se isprava ubroji među spise jednog posjeda, a ne među spise drugih posjeda.

2. Ako se u ispravi radi o nekim pravima, a ne spominje se neki posjed kojemu bi se pribrojila, treba uspostaviti nove serije spisa, a čitač koji bude ispravu tražio neće znati u kojoj vrsti isprava je treba tražiti. Na primjer: zagrebački biskup dobije (u istoj ispravi) od kralja privilegij da: a) pripada mu desetina od svih stanovnika njegove biskupije; b) stanovnici njegovih posjeda spadaju pod njegovu sudačku jurisdikciju; c) banovi i drugi kraljevski službenici nemaju kod biskupa pravo na smještaj i opskrbu (descensus) itd.

Ovakav privilegij može se ubrojiti među spise koji se tiču desetine, jurisdikcije nad podložnicima, izuzimanja biskupskih dobara od descensusa i sl. Ako se isprava ovakvoga mnogostrukog sadržaja ubroji među spise jedne serije, u drugima će ostati praznina.

I sam registrator jedva će znati ovakve dokumente koji sadržavaju više tačaka uvijek ubrojiti u istu vrstu spisa, pa će spis iz gornjeg primjera jedanput ubrojiti među spise o desetini, drugi put među druge, i tako će uvijek u pojedinim serijama nedostajati spisi koji su pribrojani drugim serijama.

Budući da u svakom dobro uređenom arhivu moraju postojati ne samo regesti dokumenata nego i abecedni indeksi obitelji, posjeda i pojedinih prava prema kojima će se lako nalaziti što se u arhivu traži, nema razloga da se isprave dijele i sređuju prema posjedovnim ili drugim pravima. U abecednim popisima (indeksima) isprave se o istom posjedu ili pravu nabrajaju kronološkim redom, a to vrijedi također za obitelji i osobe koje se u ispravama spominju. Kovačić smatra da su ovo dovoljni razlozi da se zagrebački biskupski arhiv sređuje kronološki, prema godinama, mjesecima i danima³³.

U arhivu, kako su ga sredili Kovačići, najvažnija je **prva serija isprava i spisa**. U toj seriji, koja obuhvaća sve *isprave i spise u originalu, transumtu ili prijepisu* u 227 svezaka (volumina, kutija) broj isprava i spisa je ovaj³⁴:

³¹ MEMORIA, str. 12–13.

³² O. c., str. 22–24.

³³ O. c., str. 22.

³⁴ O. c., str. 24.

a) papinske bule i jubilejski spisi (od 13. vijeka dalje)	515
b) sinodalni spisi	79
c) zbirka glagoljskih i turskih spisa i isprava	83
d) diplomata (svi ostali spisi i isprave):	

11. stoljeće	5
12. "	9
13. "	270
14. "	173
15. "	675
16. "	1103
17. "	6157
18. "	8049
19. " (početak)	2223
	svega 19341

Ovi spisi i isprave podijeljeni su po svescima:

- a) Papinske bule i jubilejski spisi 7 svezaka;
- b) sinodalni spisi 1 svezak;
- c) glagoljski i turski spisi 1 svezak;
- d) diplomata — ostali spisi 11—13. stoljeća 2 sveska; 14. stoljeća 2 sveska; 15. stoljeća 7 svezaka; 16. stoljeća 11 svezaka; 17. stoljeća 62 sveska; 18. stoljeća 27 svezaka i 19. stoljeća 104 sveska.

Ova prva serija isprava i spisa obuhvaća »non tantum stricte diplomata, sed etiam omnia instrumenta et acta tam publicum Regni, diaecesis jurium, qvam privatum oeconomiae statum concernentia, proinde: regum donationales, confirmationales, colationales dignitatum, honorum et beneficiorum, consensuales, mandata, rescripta Congregationum generalium Regni, et praedialium, commissionum articularium et alliarum, excorporationum, collationes episcoporum super feudis praedialibus et consensuales super venditionibus et translationibus fundorum, ordinationes in rebus ecclesiasticis, praedialibus item et colonialibus editas, acta et regesta decimarum aliarumqve oeconomicorum, ratiocinia super proventibus et erogationibus, inventaria, conscriptiones, processualia causarum tam episcopalium qvam praedialium, inquisitiones et attestationes, fassiones, protestationes, gravamina et qverelas, testamenta, expeditiones capitulares, metarum descriptiones, instructiones, repraesentationes, relationes, informationes et similia«³⁵. Dakle, sve moguće vrste isprava i spisa, sve u jedinstvenoj seriji sređenoj kronološki!

Druga serija³⁶ obuhvaća *isprave u prijepisu ili transumtu, uvezane u knjige*. Ovih knjiga bilo je 40, pod oznakama slova A, B 1—2, C — M a—d, N, O a—b, P — U, V, X, Y, Z (29 knjiga), AA — CC a—b, DD — KK (11 knjiga). Dokumenti su pobrojani u 17 knjiga koje sadržavaju 947

³⁵ O. c., str. 24—25.

³⁶ O. c., str. 26—29.

isprava. Kovačić navodi da broj u svim knjigama (40) iznosi 1129, a po stoljećima ovako:

11. stoljeće	3
12. "	11
13. "	208
14. "	199
15. "	209
16. "	87
17. "	237
18. "	120
	<hr/>
svega	1074

Zbroj iznosi, dakle, 1074 isprave, ne kao kod Kovačića 1129!

Veoma su interesantna zapažanja J. N. Kovačića³⁷ o ukupnom broju predtatarskih isprava sačuvanih bilo u biskupskom arhivu, bilo gdje drugdje, te o broju isprava iz vremena Arpadovića. Smatra da jedino arhiv ugarske komore posjeduje tolik broj isprava iz doba dinastije Arpadovića koliko ih ima u zagrebačkom biskupskom arhivu. Brojeći, naime, diplome u originalu ili autentičnom transumtu ili u jednostavnoj kopiji, dolazi do zaključka da iz tog perioda zagrebački biskupski arhiv **sam** posjeduje oko 300 isprava koje nisu sačuvane u drugim arhivima.

Od tih isprava otpada na predtatarski period **136** isprava. Na ovu konstataciju nadovezuje³⁸ razmatranje o tom zašto se iz predtatarskog vremena sačuvao općenito malen broj isprava.

Mnogi pisci misle da su Tataři glavni krivci propasti velikog dijela arhivske građe jer su je oni uništili. J. N. Kovačić se s time ne slaže potpuno, te iznosi svoje mišljenje, koje je, čini se, prilično opravdano i uvjerljivo.

U prvom redu, veli, ako gledamo na jednostavnost života Mađžara u 11. i 12. stoljeću, doći ćemo do zaključka da su se mnoge pravne stvari uređivale najjednostavnije, usmeno (verbis), na licu mjesta, a malo je toga bilo obuhvaćeno ispravama (scriptis). Jedino se tako može razumjeti pojava — iznosi Kovačić — da neke stare mađžarske obitelji, npr. Kallay, Karoly, nemaju nikakve donacionalne isprave za svoje posjede, nego ih posjeduju na temelju usmenog osobnog kraljeva darovanja iz vremena njegova obilaska zemljom. Njihovo je posjedovanje potvrđeno služnošću (usu), te nesmetanim, mirnim i trajnim posjedom.

Sa sigurnošću se, dakle, može zaključiti da je u 11. i 12. stoljeću u ispravama zabilježeno mnogo manje stvari nego u kasnijim stoljećima, te je i to razlog — a ne samo tatarska provala — što se iz tih stoljeća sačuvalo tako malo dokumenata.

OVOME treba dodati i nevolje kasnijih vremena: vanjske i unutrašnje borbe i ratove, požare koji su u takvim zgodama ili pak slučajno nastajali, kad su zidane kuće bile rijetkost; nadalje treba uzeti u obzir neznanje, pa i nemar samih čuvara isprava, zbog čega su mnogi dokumenti propali, mnogi izneseni izvan zemlje ili su možda još i sada sakriveni negdje u ruševinama kakve crkve ili samostana i drugih zgrada u kojima

³⁷ O. c., str. 27—29.

³⁸ O. c., str. 28.

su bili čuvani. — Zbog ovih je razloga sigurno propalo više dokumenata nego zbog same tatarske provale.

Ne treba se čuditi da su isprave iz predtatarskog vremena sačuvane u većem broju u transumtu ili u kopiji nego u originalima kad znamo da su mnogi stari rukopisni kodeksi propali nakon pronalaska tiska. Jer kad su djela bila tiskana, rukopise su počeli smatrati suvišnima. Tada su se pergamene mnogo upotrebljavale za uvez štampanih knjiga ili za zatvaranje prozora, a dokumenti na papiru kao omoti za biber, sir i drugu sitnu trgovačku robu.

Tako se valjda događalo i onda kad su kraljevi starije privilegije potvrđivali novim ispravama s transumtom starijih isprava. Njih su tada smatrali suvišnima i vjerojatno se s njima postupalo kao s otpacima, a sačuvane su one koje su bile sakrivene negdje po zakucima.

Kovačić spominje da su se još prije pola stoljeća (tj. u drugoj polovici 18. stoljeća) mogli naći ostaci pergamena na prozorima po selima ili kao štitnici na koljenima i ledima građana, što su sigurno ostaci privilegija ili plemićkih listova (literae armales) što su u domaćim bunama oteți plemstvu.

Tako treba nestanak isprava pripisati mnogim uzrocima, a ne optuživati samo mongolske strijelce »od kojih valjda nijedan nije mislio na ispravu da ih treba uništavati« — veli doslovce Kovačić³⁹.

Treća serija⁴⁰ broji 176 svezaka, u koje je uvezano 23.429 pisama. — 16.356 originalnih pisama upravljenih zagrebačkim biskupima od godine 1611. do travnja 1815. uvezano je u 127 svezaka. Daljih 11 svezaka sadržavaju pisma zagrebačkih biskupa (minute) različitim osobama, 15 svezaka ima 2138 pisama raznih osoba raznim naslovniciima, a još su tu 23 sveska različitih molbi, upravljenih ponajviše zagrebačkim biskupima (libelli supplices) s 3.128 molbi.

Sva su ta pisma i molbe uvezane u knjige, svako pismo i molba sa svojim rednim brojem, a na kraju knjige dodano je nekoliko neispisanih listova papira za indeks važnijih predmeta u pismima.

J. N. Kovačić se nada⁴¹ da će se između 28 kanonika (koliko ih je tada bilo), 13 prebendara i još tolikih drugih crkvenih ličnosti u Zagrebu naći netko tko će izraditi indekse tih svezaka pisama⁴².

K ovim glavnim serijama dodano je još nekoliko podserija — nazovimo ih tako (Kovačić iz zove classes) — u koje su ušli spisi koji čine zasebne cjeline, a ne idu u prve tri glavne serije.

Acta visitationum canonicarum⁴³. Kanonske vizitacije arhiđakona pojedinih arhiđakonata i, na kraju, biskupa Vrhovca sredili su Kovačići u 20 svezaka. Danas je građa kanonskih vizitacija iz godina koje su oni sredili (do god. 1815) sredena i uvezana u 181 knjigu. Ostaje za sada ne-

³⁹ O. c., str. 29.

⁴⁰ O. c., str. 29—37.

⁴¹ O. c., str. 37.

⁴² Indeksi su doista kasnije izrađeni, ali ne uz pojedine sveske, nego uvezani u dvije knjige, od kojih prva sadržava indekse, zapravo regeste, pisama 1611—1706, a druga 1704—1815. Nedostaju, dakle, još indeksi za godine 1707—1783, što bi obuhvaćalo bar još jednu knjigu. Nedostaju također indeksi za 11 svezaka pisama zagrebačkih biskupa, za 15 svezaka pisama raznih osoba i za 23 sveska molbi (libelli supplices). — Indeksi pisama vode se u Inventaru Nadbiskupskog arhiva pod: A) Katalozi br. 11a i 11b pod naslovom: *Elenchus epistolarum ad episcopos zagrabieneses*.

⁴³ MEMORIA, str. 38.

riješeno pitanje: kako su mogli toliku građu obuhvatiti u 20 svezaka? — Možda su spisi nekih vizitacija bili u registraturi dijecezanske kancelarije, pa su kasnije pribrojeni k onima koje su Kovačići sredili⁴⁴?

Drugu zasebnu podseriju — mogli bismo je nazvati **Locumtenentia** — čini 14 svezaka in folio »Protocollum generale actorum Locumtenentii Regii Banalis« od 1809. do 1814. god., zatim »Protocollum Locumtenentiale officii Banalis...«, te »Acta ad idem officium Locumtenentiale synoptice in se complectens... cura... Francisci Dudich«. Za ovaj posljednji svezak dodaje da je u njemu ispisano samo nekoliko listova⁴⁵.

Ova podserija (ili classis — kako je zove Kovačić) obuhvaća djelatnost M. Vrhovca kao banskog namjesnika u godinama kad je ban Ignacije Gyulai boravio na ratištima protiv Francuza.

Sređenu arhivsku građu biskupskog arhiva god. 1815. završava napokon nevelika podserija **Miscellanea**. Najvažnije su u tom materijalu dvije knjige: *Historia missionis Poseganae Societatis Jesu, ab anno 1698. usque 1772.* (dakle isusovci u Požegi) i *Liber instrumentorum collegii Zagrabiensis Societatis Jesu conscriptus et in ordinem redactus a. D. 1712.* (isprave zagrebačkog isusovačkog kolegija, zbirka sređena god. 1712).⁴⁶

4. Smještaj i vanjsko lice arhiva

Kao dolično i sigurno mjesto za smještaj iznova uređenog arhiva određena je zapadna kula biskupske rezidencije, gdje su se i do tada držali spisi arhiva. Kula je okrugla, sa zidovima od kamena ulazna vrata hvata, strop (ili boltu) neće probiti ni topovska kugla. Osim ulaznih vrata ima 5 prozora koji su zaštićeni željeznim prozorskim krilima kroz koja ne može prodrijeti vatra⁴⁷. Promjer arhivske prostorije iznosi 4 i pol hvata, visina mu je 2 3/6 hvata.

Najprije je odavde maknut Thauszyjev ormar (prije je govorio o ormarima! v. str. 171) od tvrdog drveta, koji više nije odgovarao ni mjestu ni modernom ukusu. Zatim je biskup dao načiniti ormare (iz daljeg opisa vidjet će se da su to zapravo police za spise, za koje se može reći da su otvoreni ormari), koji su postavljeni uz zidove, ali su od zida odmaknuti 3 stope. U sredini prostorije bilo je mjesta za okrugli stol, a svuda unakolo moglo se obilaziti. Ormari (police) bili su tako razdijeljeni da je s vanjske strane — od zida — bilo prema gore pet, a s unutrašnje strane šest pretinaca (gradus) za ulaganje kutija sa spisima. I u široke prozorske prostore bile su smještene police za smještaj spisa (repositoria), tako da ne smetaju ni pristupu prozorima, ni osvjetljenju prostorije, i još je preostajalo mjesta da se svagdje može udobno sjesti⁴⁸.

⁴⁴ Sav arhivski materijal kanonskih vizitacija obuhvaćen je danas u Nadbiskupskom arhivu u 217 knjiga i još 10 kart. kutija spisa. Usporedi: Inventar Nadbiskupskog arhiva, Protokoli, I, 1—17, i Isprave i spisi, XII.

⁴⁵ MEMORIA, str. 38. — O Fr. Dudiću nismo uspjeli pronaći podatke.

⁴⁶ O. c., str. 39.

⁴⁷ O. c., str. 14, 17.

⁴⁸ O. c., str. 14. — Slično je i danas uređen prostor u Nadbiskupskom arhivu u sjeveroistočnoj kuli nadbiskupskog dvora.

Nad ulazna vrata dao je biskup M. Vrhovac postaviti ploču od crnog mramora s uklesanim natpisom:

D. O. M. L. ET. H. ARCHIVUM EPISCOPATUS
ZAGRABIENSIS CURA ET IMPENSIS MAXI-
MILIANI VERHOVACZ DE RAKITOVECZ
EPISCOPI ZAGRABIENSIS OPERA VERO
MARTINI GEORGII KOVACHICH SENQUICIEN-
SIS IN ORDINEM REDACTUM ANNO DOMINI
M. D. C. C. C. X. V.

Drugi natpis dao je načiniti u arhivu na policama:

REGNANTE FRANCISCO I AUSTR. IMP.
VICTORIOSO P. F. A.⁴⁹

5. Izrada kutija za spise i uvez dokumenata

Josip Nikola Kovačić je za vrijeme svoga studija u Zagrebu stanovao u franjevačkom samostanu na Kaptolu⁵⁰. Tu je upoznao vještinu kojom je o. Izidor Reichert, gvardijan samostana, uvezivao knjige. Veli za njega da je to radio tako vješto »ut magistros etiam professos antecelleret« (da je nadvisivao i profesionalne majstore)⁵¹. Razmišljajući o tom kako arhivski spisi ne smiju doći u svačije ruke, a postoji i opasnost krađe, nisu htjeli uvezivanje spisa i izradu kartonskih kutija povjeriti svjetovnim knjigovežama, nego su predložili biskupu da taj posao obavi o. Izidor. Uz put će zaslužba od toga dobro doći siromašnom samostanu. Biskup je prijedlog odobrio.

O. Izidor je nabavio pomoćne sprave, tvrdi karton i drugi potreban materijal, te je uz pomoć još nekoliko redovnika pristupio poslu. Prema biskupovoj ideji najprije je izrađivao kartonske kutije (volumina) u formi velikih knjiga, koje se potpuno zatvaraju, a prema njima je stolar u ormarima (policama) priredio pretince za ulaganje. U ovakve kutije mogli su se spisi i isprave slagati bez previjanja, a zaštićeni su od prašine i drugih neprijatelja koji ih uništavaju ili oštećuju. Kutije su iznutra obložene bijelim, a izvana žutim papirom s imitacijom drvnih žilica. Kutije se vezuju s 2 para bijelih ili crvenih vezica, a jedna vezica je postavljena i u kutiju da se njome podižu spisi kad ih netko vadi iz kutije.

Stranice kutija, koje se kod knjiga (sa strane) obrezuju obojene su crvenom bojom, a na hrbat nalijepljena je bijela naljepnica sa štampanim natpisom: ACTA ARCHIVI EPISCOPATUS ALMAE ECCLESIAE ZAGRABIENSIS. Ispod natpisa dodaje se sadržaj kutije, zatim niže VOLUMEN s rednim brojem rimskim brojkama⁵². Preko 300 ovih kutija pružat će ugodan prizor gledaocima kad budu poredane na svoja mjesta na poli-

⁴⁹ Početna slova natpisa nad vratima znače: Deo Omnipotentī Maximo Laus et Honor. — Završna slova natpisa na policama znače: Pio Felici Augusto. — MEMORIA, str. 14—15.

⁵⁰ MEMORIA, str. 15. Filipović, AV 280—281.

⁵¹ MEMORIA, str. 15.

⁵² O. c., str. 17. — Ove kutije su sačuvane, te se u njima i danas čuvaju spisi Nadbiskupskog arhiva. Ima ih u svemu 392.

cama, bilo da ih se obilazi s vanjske ili unutarnje strane, bilo da ih se promatra u prostoru među prozorima.

U drugu vrstu svezaka (volumina) bit će uvezana pisma i drugi spisi odijeljeni od isprava, i to u formi folija, kao knjige. Njih će također biti oko 300 s jednakim vanjskim izgledom, s oznakom serije (classis) i brojem volumena na hrptu. No budući da će ti svesci biti po veličini manji od kutija, bit će smješteni u gornji dio polica. Trebat će, međutim, još dosta vremena dok budu uvezani i ovamo smješteni. Dotle će spisi biti sabrani u svežnjeve i odloženi na stranu. Kovačić tvrdi da neće biti lako vidjeti drugdje ovako uredno i sjajno sređen arhiv⁵³.

6. Dvije bilješke J. N. Kovačića

Kao primjer kritičnog i savjesnog rada J. N. Kovačića vrijedno je iznijeti dvije njegove opaske koje je donio pri kraju opisa rada na sređivanju biskupskog arhiva⁵⁴.

U prvoj bilješci ispravlja Krčelićevo čitanje isprave Karla I iz god. 1318. u djelu *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis* P. I, t. I, p. 47, gdje je Krčelić pročitao »*episcopi Kukoliensis*« (podvukao Kovačić), a treba biti: *archidiaconi Kukuliensis*. Sumnja da je Krčelić imao originalnu ispravu pri ruci. Vjerojatno je imao prijepis od nekoga drugoga, jer i sam (Krčelić) postavlja pitanje: *Ubi episcopatus ille Kukoliensis extiterit*. Krčelićevo čitanje doveo je u sumnju i Engel⁵⁵. Kovačić na to donosi transkripciju povelje, koja se od Krčelićeve razlikuje na 8 mjesta.

Druga bilješka se odnosi na povelju bana Matije Gereba od 7. 2. 1488⁵⁶. Kovačić je zapazio da se u ovoj ispravi prvi put u pravnoj povelji Ugarske i Hrvatske navodi jedan čitav saborski članak, i to čl. 21. iz god. 1486. Ovakav slučaj nije otkrio ni u jednom diplomatičkom dokumentu ni pisac djela *Vestigia comitiorum*⁵⁷, koji se posvetio upravo toj vrsti istraživanja.

U sudskim procesima ponajčešće su se pozivali na kraljevske odluke općenito, samo pod kraljevim imenom, rijetko na koji određeni dekret, a vrlo rijetko na saborski zakonski članak. I u samom Verböczyevu Tripartitu i u starijim zakonskim člancima nisu se doslovno navodili tekstovi nekog dekreta kao što vidimo ovdje u ispravi iz god. 1488. Zato je Kovačić ovaj slučaj posebno istaknuo kao izuzetnu, a u isto vrijeme važnu pojavu. I ova se isprava nalazi u biskupskom arhivu.

7. Rezultati rada

Sav rad na sređivanju isprava i spisa biskupskog arhiva trajao je preko 8 mjeseci (od 9. 1. 1815) i uglavnom je završen u mjesecu kolovozu⁵⁸.

⁵³ O. c., str. 17—18.

⁵⁴ O. c., str. 39—42.

⁵⁵ Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs*, II Theil, p. 273. MEMORIA, str. 39.

⁵⁶ MEMORIA, str. 42—45.

⁵⁷ Martinus Georgius Kovachich, *Vestigia comitiorum apud Hungaros, Budaë 1790*.

⁵⁸ Klohammer, stih 93. u njegovoj pjesmi. MEMORIA, str. 50.

Kovačići su još i dalje u Zagrebu. Martin po svoj prilici priprema registiranje arhiva, daje upute Kiralyu i Jagatiću⁵⁹ za sastavljanje regista i pisanje indeksa. Josip N. Kovačić sastavlja svoj spis Memoria solennis restorationis... Završio ga je 12. 10. 1815.⁶⁰ On je mogao opisati taj rad jer je i sam u njemu sudjelovao, osobito za ljetnih mjeseci, kad je iza svršenih pravnih nauka bio slobodan. Kod Filipovića⁶¹ je navedeno: »Čekajući putnu ispravu, proveo je jesen tačno pregledavajući biskupski arhiv (što ga je sredio njegov otac)...« Međutim, J. N. Kovačić nije samo *pregledavao* biskupski arhiv, nego je sam dosta sudjelovao u radu svoga oca u arhivu. Sam o sebi veli: »Bio sam čitavo vrijeme prisutan, dapače sam imao i neki udio u obnovi arhiva...«⁶² A biskup Vrhovac u pismu njegovu ocu M. J. Kovačiću kaže o njemu još više: »... kako u pregledavanju starih dokumenata, tako i u sređivanju mojega arhiva, bio je u vrijeme slobodno od studija *trajan suradnik*.«⁶³ I upravo zbog svoje suradnje u radu mogao je ovako u detalje opisati sav rad.

Za ovo vrijeme (preko 8 mjeseci) izvršeno je **sređivanje svih dokumenata biskupskog arhiva** — u smislu navedenom na str. 171; **postavljene su police za spise na mjesto starih** (Thauszyjevih); **započeta je izrada kartonskih kutija za spise i korica** za uvezivanje spisa u knjige. Do 21. 10. 1815. o. Izidor je dovršio **90 kutija** za spise, koje su **ispunjene i postavljene** na svoje mjesto u arhivu, a načinit će ih još toliko koliko bude potrebno da se ispune sve police u arhivu kutijama. U njih će se onda moći sukcesivno ulagati novo nadošli spisi⁶⁴.

Preostalo je još registiranje spisa i sastavljanje indeksa. U svojem izvještaju Vrhovcu od 21. 10. 1815. M. J. Kovačić veli da bi on i to želio sam izvršiti, ali da mogu i drugi. Neka se posluže starijim registima ili onima što se nalaze na poleđini spisa ili u knjigama kopija pod signaturom A — KK. Tako neće biti potrebno pisati mnogo posve novih regista. On je o tom poučio Kiralyja i Jagatića⁶⁵.

Još je trebalo da o. Izidor dovrši kutije i da uveže pisma, molbe i druge spise u knjige prema već poznatom planu.

U svom odgovoru na ovaj izvještaj M. J. Kovačića od 21. 10. biskup Vrhovac⁶⁶ najavljuje mu da brigu za registiranje arhiva i za indekse preuzima na sebe i da će taj posao povjeriti o. Izidoru. Stoga moli Kovačića da njega (o. Izidora) pouči o svojim koncepcijama prije nego ode da se rad može ispravno dovršiti.

Bit će pri kraju zanimljivo razmotriti kakva je sudbina pratila Kovačićevo sređivanje, da li je njegovo sređivanje ostavilo kakve tragove u daljem uređivanju biskupskog, a od god. 1852. nadbiskupskog arhiva.

⁵⁹ O Kiralyju i Jagatiću nismo do sada uspjeli pronaći drugih podataka, te o njima ne znamo ništa osim prezimena.

⁶⁰ MEMORIA, Ad lectorem benevolum, str. 2.

⁶¹ Filipović, AV str. 281.

⁶² MEMORIA, str. 1.

⁶³ Nadbiskupski arhiv, Acta administrationis archivi, nr. ad 6/2166/ad N 2007 Publ.

XIX.

⁶⁴ Nadbiskupski arhiv, kao pod br. 63, br. 6/2166/2007.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ 24. 10 1815. — kao po br. 63.

Prva serija — kronološki sređena, koja je obuhvaćala isprave (diplomata) i pojedinačne spise, originalne, transumirane ili u prijepisu, nije se održala usprkos svim argumentima J. N. Kovačića da je kronološko sređivanje najprikladnije. Kasniji sređivači (za sada ostaje otvoreno pitanje tko je i kada sređivao (nad)biskupski arhiv poslije Kovačića) vratili su se na stariji način sređivanja kakav je bio sačuvan u registima Jelenika i još starijima od njega⁶⁷. Kovačićeva jedinstvena kronološka serija razdijeljena je na 9 serija⁶⁸:

1. Acta privilegialia
2. testamentaria
3. decimalia
4. iuridica: a) generalia
b) comite curialia
5. politica
6. donationalia
7. ecclesiastica: a) generalia
b) collectiones speciales
8. fundationalia
9. excorporatoria

Arhivska građa koju su sređivali Kovačići obuhvaćena je u ovim serijama u 250 kutija; br. 1 — 11 kutija, 2 — 6, 3 — 32, 4a — 88, 4b — 6, 5 — 26, 6 — 29, 7a — 27, 7b — 10, 8 — 5, 9 — 10 kutija.

Druga serija iz Kovačićeva sređivanja pod oznakama A — KK ostala je, ali se ne vodi kao zasebna serija, nego su knjige iz serije pojedinačno uvrštene među protokole (III. Protocolla varia).

Treća serija — pisma i molbe pod nazivom Epistolae missiles i Libelli supplices — ostala je i vodi se kao posebna serija u Inventaru arhiva (Isprave i spisi, br. 16).

O spisima kanonskih vizitacija (Acta visitationum canonicarum) već smo govorili naprijed (str. 176).

»Protocollum . . . Locumtenentii Banalis« s još 3 knjige sačuvani su također kao zasebna serija među protokolima: IV Protocolla Locumtenentiae Banalis (Inventar str. 17).

Iz zbirke Miscellanea su pojedine knjige uvrštene među protokolima pod: III. Protocolla varia.

—0—0—0—

Prema svemu iznesenom u ovoj radnji vidi se da rad Martina J. Kovačića i njegova sina Josipa Nikole na sređivanju biskupskog arhiva

⁶⁷ MEMORIA, str. 22, ovdje str. 171.

⁶⁸ Vidi prilog: Pregled razdiobe isprava i spisa Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu po serijama, br. 1—9.

godine 1815. nije bio bez važnosti za kasnije uređenje arhiva. Posebno se može istaknuti da možda ne bismo imali sačuvana tolika pisma biskupima i njihova pisma drugima da ta pisma nisu uvezana u knjige kao *Epistolae missiles*. O tom nas uvjerava činjenica da nemamo sačuvane bogate Vrhovčeve korespondencije iza godine 1815, tj. iza uvezivanja pisama, a od njegovih nasljednika sačuvano je samo ono što je u direktnoj vezi s nekim radovima ili drugim računima!

Iako kronološka serija isprava i spisa nije ostala kao jedinstvena serija, a i ostale su — osim treće — razdvojene i raspršene, ipak je ovo sređivanje biskupskog arhiva ostavilo znatne tragove u uređenju današnjeg nadbiskupskog arhiva. Smijemo ustvrditi da je od ovoga sređivanja bilo važnije samo ono kad je kasnije, negdje u 19. stoljeću, stari biskupski arhiv — kakav nam opisuje J. N. Kovačić u rukopisu *Memoria...* sređivan i proširen spisima iz registrature uprave nadbiskupije i iz registrature uprave nadbiskupskih dobara. Vjerojatno je upravo tada Kovačićeva kronološka serija razdijeljena.

PRILOG

Pregled serija isprava i spisa u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu

- 1 Acta privilegialia
- 2 testamentaria
- 3 decimalia
- 4 iuridica: a) generalia
b) comite curialia
- 5 politica
- 6 donationalia
- 7 ecclesiastica: a) generalia
b) collectiones speciales
- 8 fundationalia
- 9 excorporatoria
- 10 scholastica
- 11 locumtenentialia
- 12 visitationum canonicarum
- 13 prioratus Auranae
- 14 diaetalia
- 15 personalia: M. Vrhovac
A. Alagović
J. Haulik
J. Mihalović
J. Posilović
A. Bauer
- 16 *Epistolae missiles*
- 17 Acta varia
- 18 miscellanea
- 19 oeconomica: 1. series
2. series
- 20 Officii dioecesani

Summarium

DE ORDINATIONE EPISCOPALIS ARCHIVI ZAGRABIAE ANNO 1815

In hoc articulo sermo est de opere quod Martinus Georgius Kovačić eiusque filius Iosephus Nicolaus perfecerunt in ordinatione tunc episcopalis, hodie archiepiscopalis, archivi Zagrabiae anno 1815. De qua re Iosephus Nicolaus Kovačić opusculum scripsit, adhuc in manuscripto, cuius titulus est: *MEMORIA SOLENNIS RESTAURATIONIS ARCHIVI EPISCOPATUS ZAGRABIENSIS A. D. 1815*, quod in archiepiscopali archivo hodie quoque asservatur.

Martinus Georgius et Iosephus Nicolaus Kovačić primo Zagrabiam venerunt anno 1812. ad investiganda archiva Zagrabiensia (Regni, comitatus, civitatis, episcopatus, capituli) colligendaque documenta ex istis pro Museo Nationali Pestino et de insurrectione nationali tempore belli. Post haec Iosephus Nicolaus venit Zagrabiam mense novembri anno 1813. studendi causa in Academia iuris (Pravoslavna akademija) hocque studium 4 semestris perfecit. Pater autem eius Martinus Georgius venit secundo 31. 12. 1814. et post aliquot dies, nempe 9. 1. 1815, archivum episcopatus ordinare coepit.

Archivum hoc episcopale ante saeculum 18. non fuit ullo modo registratum. Acta servabantur secundum fasciculos in capsis (torbae). Ad ordinationem registrationemque archivi ipse episcopus Georgius Branjug (1723—1747) accessit, postea similiter episcopus Franciscus Thauszy (1751—1769) qui hoc opus archivario Francisco Jelenik concredidit. Hic in archivo spatio 15 mensium operatus est. Post illum autem usque ad annum 1815. nemo in archivo operam dabat. Tunc episcopus Maximilianus Vrhovac (1787—1827) ordinationem archivi Martino Georgio Kovačić commisit cui in hoc opere, tempore a studio libero atque etiam post studium iuris perfectum, filius Iosephus Nicolaus adiutor eximius fuit.

Hi acta archivi episcopatus secundum *principium chronologicum* in tres classes seu series ordinauerunt. In prima serie congregaverunt acta et diplomata (singula seorsum) in originali, vel in transumpto vel in copia et quidem in 227 voluminibus quae (acta) postea in cistulis chartaceis (kartonske kutije) ad quas conficiendas guardianus franciscanorum zagrabiensium p. Isidor Reichert operam dabat locata fuerunt. Numerus actorum huius seriei fuit 19.341, maxime ex saeculis 17. et 18.

Secunda series continebat *acta in libris alligata*, numero 40 librorum cum 1074 actis.

In tertia serie comprehenderunt libros 176 cum 23.429 epistolis. Libri 127 continentur 16.356 epistolas ad episcopos zagrabieneses directas ab anno 1611. usque ad annum 1815. In sequentibus 11 libris conceptus (minutae) epistolarum episcoporum zagrabiensium ad diversas personas inveniuntur. Sequentes 15 libri epistolas diversarum personarum ad diversos continentur et ultimo in libris 23 3.128 libelli supplices — maxime ad episcopos zagrabieneses — habentur.

His primariis seriebus fasciculos 20 sub titulo Acta visitationum canonicarum addere oportet, deinde acta Locumtenentiae Banalis tempore Locumtenentiae Maximiliani Vrhovac et ultimo adhuc Miscellanea.

Archivum in hunc ordinem positum in occidentali turri residentiae episcopalis locatum fuerat. Hic locus ab incendio securus fuerat. Acta et diplomata in cistulis chartaceis undique clausis ordinata, ut a pulveribus conservarentur, alia autem (acta) alligata in libris in armariis suis loculis locata fuerunt. Hoc opus ordinationis archivi spatium circa 8 menses requirebat perfectumque mense augusto a. 1815. fuerat. Martinus Georgius et Iosephus Nicolaus acta archivi non registrarunt, sed tantum in ordinem redegerunt, de registratione

autem dd. Kiraly et Jagatić instruxerunt. Hoc opus registrationis tamen episcopus Vrhovac p. Isidoro Reichert perficiendum commisit.

Archivum archiepiscopale zagradiense secundum principium chronologicum a Martino G. et Josepho N. Kovačić ordinatum non amplius existit, sed prima classis (series) Kovačićiana divisa est in 9 series (vide *Prilog* in annexo ad hunc articulum). Libri secundae classis inveniuntur singillatim inter protocolos archivi, tertia autem unica sicut anno 1815. ordinata et a p. I. Reichert ligata fuit remansit.